

Az evang. református egyház

A reformáció.

Azok a vallási mozgalmak, melynek a mohácsi vést megelőző korszakban mindegyre nagyobb arányokat öltöttek a bányavárosokban, a mohácsi vész után azonban folyton jobban terjedtek a vármegyében is. Az új tanok termékeny talajra találtak nemcsak a bányavárosokban a németeknél, hanem a Selmech-patak völgyében és a kishonti kerületben lakó tótoknál, hol még a régi huszita emlékek is befolyással voltak az új tanok elterjedésére, de a Garam és a Szikincze-völgyi magyarság körében is, hol az új hit felvételére jelentékeny befolyással volt az, hogy az isteni tiszteletet nem latinul, hanem a nép anyanyelvén tartották. A mohácsi vész után gyorsan terjedtek el az új tanok Hontban is, hatalmas pártfogót nyervén Balassa Zsigmondban. 1534-ben, a midőn már a hét bányaváros egyháziilag szervezkedett és a vallásügyekben egyezséget kötött, a bányavárosok egy önálló esperességet, - senioratus heptapolitanus - alapítottak. Mind Hontban, mind pedig a szomszédos Bars és Zólyom vármegyékben, a bányavárosokon kívül alakult reformált egyházak hitforma tekintetében ugyan a bányavárosi egyháztanácsot vették irányadóul, de azért az egyes vallásújítók sok tekintetben önállóan jártak el. A XVI. század végén már több mint 80 egyház csatlakozott az új hithez, melyek azután, nemzetiség szerint, magyar, német és tót esperességgé csoportosultak. (Höke Lajos kézírata.)

Szakadás a protestáns egyházakban.

A XVI. század végéig bajos megszabni a határt, hogy mely egyházak csatlakoztak Luther és melyek Kálvin tanaihoz. Csak a Csepregen tartott hitvita után (1591. Jún. 2-3.) bekövetkezett szakadás választotta szét a honti protestáns egyházakat. E szakadás következtében a Szikincze-völgyi és az alsó-ípolyvidéki magyar falvak a honti lutheránus egyháztól elválván, a szomszéd Bars és Nógrád vármegyék területén fekvő s a Kálvin tanait követő egyházközségekkel egyetemben, két esperességgé (barsi és drégelypalánki) szervezkedtek. A kishonti kerületben a XVI. században hasonló mozgalmakat észlelhetünk. Osgyáni Bakos János, a ki előbb a lutheránus hitet követte, szintén áttért a Kálvin-hitre; példáját követte a Rima völgye, jelesül Osgyán 1590-96. közötti időben és Rimaszombat, melynek ifjúsága már a XVI. század elejétől kezdve a krakkói és az utrechti egyetemeket látogatta. Bakos azonban 1617-ben ismét lutheránussá lett, mely körülmények az osgyániakat is áttérésre kényszerítette; de Rimaszombat megmaradt szilárdan a református hiten és Bakos minden törekvése, hogy a város lakóit az evangélikus hitre térítse, sikertelen maradt. (Findura Imre: Rimaszombat története.)

A barsi esperesség.

A barsi esperességhez, mely 1608-ban már szervezett volt, a XVII. században a következő hontvármegyei egyházak tartoztak: Varsány, Csánk, Füzes-Gyarmat, Kiskér, Fegyvernek, Peszek, Kissalló. (Kiss Károly: Monogr. Vázlatok.) A többi vármegyei helységek a nógrádi vagyis a drégelypalánki esperességhez csatlakoztak.

A XVII. században a református egyházak kevésbé voltak támadásnak kitéve, mint az ágostai evangélikus egyházak, mert legnagyobbbrészt hódoltsági területen voltak. Az 1647: VI. törvényczikk, mely a protestánsoktól az egész országban elvett templomok közül kilenczvennek visszaadását rendeli el, csupán a füzesgyarmati református templomot említi,

mely azonban utóbb ismét a katolikusok kezébe került. A barsi esperességhez tartozó egyházak közül Csánk, 1693-ban, az ottani tanító fellépése következtében, áttért az evang. vallásra, magyar lakói pedig idővel eltótosodtak; de a templom tornyán megmaradt a kálvinista egyházak jelvénye, a kakas. Kiskér idővel a katolikus hitre tért. Ellenben utóbb ez esperességhez csatlakozott Bori, Kisölvéd, Tergenye és Zalaba.

A drégelypalánki vagy nógrádi esperesség.

A drégelypalánki, vagy másként nógrádi esperességhez a XVII. században a következők tartoztak: Szokola, Drégelypalánk erőd, Balassagyarmat, Szécsény erőd, Fülek erőd, Losoncz város, Maros (Nagymaros), Nógrád erőd, Jenő, Nagyoroszfalu, Peröcsény, Rétság, Nótincs, Verőcze, Petény, Pilismarót, Szob, Helemba, Kövesd, (Garamkövesd), Pásztoha, Bél, összesen 21, ebből a drégelypalánki esperességhez jelenleg csupán: Jenő, Losoncz, Nagymaros, Pilismarót, Pásztó, Peröcsény, Szokola anyaegyházak és Bél leányegyház tartozik, a többiek megszűntek, illetőleg áttértek a katolikus hitre. (Hóke Lajos kézírata.)

Felekezeti villongások.

A Wesselényi-féle összeesküvés felderítése után a honti református egyházakra is súlyos idők nehezedtek. A kishonti kerületből Otrokocsi Foris Ferenc, a ki 1671. után Rimaszécsen lelkészkedett, továbbá Harsányi István és Kaposi István rimaszombati lelkészek, a pozsonyi vértörvényszék elé hurczoltattak, miután 1614-ben az elébük tett térítvényt vonakodtak aláírni: ezért gályarabságra kerültek. Hont vármegyében pedig folyt az erőszakos térítés, különösen a törökök kiűzetése óta, midőn a hódoltság megszűntével az esztergomi érsekség is visszanyerte ősi birtokait. 1700-ban báró Balassa Ádám prépost egyházlátogatást tartván Hontban, többek között az ipolypásztói, mikolai és a peröcsényi református templomokat is bezáratta. Peröcsényben a falubeliek a templom harangjait a közeli tóba rejtették, nehogy a katolikusok kezébe kerüljenek. Csak Varsányban folytathatták a reformátusok szabad vallásgyakorlatot. E falu földesurai, a Kálnayak, a helybeli templomot megvédték az elfoglalástól. A református vallású nép azután seregestől tódult ide az istentiszteletre. A szabadságharcz kitörése alkalmával a reformátusok 1703-ban visszafoglalták a füzesgyarmati templomot, melynek birtokában II. Rákóczy Ferenc is megerősítette őket.

A szécsényi országgyűlés.

A szécsényi országgyűlés (1705) a vallásügyi sérelmek orvoslása végett mind a három felekezetből (katolikus, evangélikus és református) bizottságot küldött ki, mely bizottságban a reformátusokat Sipos János és Koós Gáspár képviselte. A bizottság működését azonban elnyomta a fegyverzaj. A szatmári békekötés után nem kevésbé súlyosodott a reformátusok helyzete. A kath. papság, 1716-ban, az Alsórákonczán tartott közgyűlésen számos olyan protestáns egyház visszaadását követelte, melyek a beadvány szerint a Thököly- és Rákóczi-mozgalmak idejében kerültek a protestánsok kezébe. (Közgy. Jegyz. XIX. 33. sz.) A vármegye tanúvallomásokot rendelt el ebben az ügyben; az 1718-ig lefolytatott tanúvallomások szerint, a Boriban levő templomot a reformátusok építették; a nagymarosi református egyházra nézve pedig Hergovics András 70 éves lelkész előadta, hogy, bár a helységnek református lelkésze volt, ő végezte az egyházi teendőket és a falubeliek a stólat neki fizették. A mikolai, peröcsényi és a pásztói református egyházakra nézve, a gróf Schmidegg és Dvornikovits jobbágysai azt vallották, hogy mind a három egyházból a báró Balassa-féle egyházlátogatás alkalmával úzték el a református lelkészt. Mikolán utóbb a börsönyi katolikus plébános, majd egy jezsuita végezte az isteni tiszteletet; de a jobbágyok

nem tudtak megbarátkozni a katolikus hittel, az odarendelt iskolamestert elűzték, az oltárt pedig két ízben is kihányták a templomból. (Hőke Lajos kézírata.)

A tanúvallomások után a füzesgyarmati templomot ismét elvették a reformátusoktól, az esztergomi érsek pedig plébániát alapított itt; a falu népe azonban túlnyomólag megmaradt a református hitben. Így tett Börzsöny tekintélyes része is: Garamkövesd, Szob, Kóspallag, hol a megfogyott magyarság közé 1720-ban tótok telepedtek, továbbá Mikola és Palánk, hova 1735-ben német katolikusokat telepítettek, megszűntek; a Vámosmikolán maradt reformátusok pedig fiókegyházként Ipoly-Pásztóhoz csatlakoztak. Nagymaroson is kisebbségbe jutott a református vallású lakosság, az 1735-ben odatelepített német katolikusokkal szemben. Drégelypalánkon, a szatmári békekötés után, megszűnt a református egyház; az esztergomi érseki uradalom 1741-ben a protestáns vallásúaknak még az ott lakást is eltiltotta, az a néhány család pedig, mely még ott maradt, a katolikusok közé vétetett fel.

1728-ban a pozsonyi consilium a hontmegyei mindkét protestáns felekezet lekéseinek összeírását elrendelvén, a kishonti kerületben csupán két református-egyház volt: Rimaszombat és Zeherje. Nagy-Hontban - miként akkor nevezték - a református egyházakat két esperességbe osztották; a barsihoz: Kiskér, Bori, Fegyvernek, Peszek, Kissalló, Kisölved, - a nógrádihoz: Nagymaros, Vámosmikola, Szokola, Ipolypásztó és Peröcsény trtozott. E korszakban csak a rimaszombati egyház működött zavartalanul, melynek latin iskolája a virágzás magas fokára emelkedett, daczára annak, hogy tanulókat csak a közel vidékről fogadhatott be. (Hőke Lajos kézírata.)